شان ئار رابېرتس، جورج ۋاشىنگتون ئۇنىۋېرسىتېتى

مەن يېقىندا نەشر قىلىنغان «ئۇيغۇرلارغا قارشى ئۇرۇش» (پرىنسېتون / مانچېستېر 2020) ناملىق كىتابىمدا مۇنازىرە قىلغىنىمدەك، جۇڭگو دۆلىتىنىڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى (XUAR) دىكى ئۇيغۇر ئاھالىسى ۋە باشقا تۈرك مۇسۇلمانلىرىغا قىلىۋاتقانلىقلىرى رافائىل لېمكىنىنىڭ «ئىرقىي قىرغىنچىلىق» دېگەن سۆزىنىڭ ئەسلى بايان قىلىشىدا ئوتتۇرىغا قويغان تەسۋىرىغا ماس كېلىدۇ دەپ قارايمەن. لېمكىن «ئىرقىي قىرغىنچىلىق» نى «بىر مەملىكەت ياكى مىللەتنىڭ ھالاك بولۇشى» دەپ تەسۋىرلىگەن[1]. ئۇ ئىرقىي قىرغىنچىلىقنىڭ جەريانىنى ئادەتتە كەڭ كۆلەملىك قاتىللىق ئارقىلىق مىللەتنى «دەرھال يوقىتىش» شەكلىدىكى جەريان ئەمەس، بەلكى مەدەنىيەت ئالاھىدىلىكى، كوللېكتىپ كىملىكى ۋە تۇرمۇش ئۇسۇلىنى سىستېمىلىق يوقىتىشنى مەقسەت قىلغان جەريان دەپ كۆرگەن. لېمكىن يوقىتىش نىشانىنى «مىللىي توپلارنىڭ ھاياتىنىڭ مۇھىم ئاساسى» دەپ قارىغان[2]. دىققەت قىلىشقا ئەرزىيدىغىنى شۇكى، بۇ خىل ھالاكەت جەريانى تارىختا يەھۇدىيلارنىڭ چوڭ قىرغىنچىلىقىدا كۆرۈلگەن جەرياندىن بەكرەك تەدرىجىي ھەم كۆپرەك ئۇچرايدۇ. مەن ئۆز ئەسىرىمدە، بۇ خىل بىر مەملىكەت ياكى مىللەتنىڭ تەدرىجىي، ئەمما غەرەزلىك يوقىتىشنى «مەدەنىيەت ئىرقىي قىرغىنچىلىقى» دەپ ئاتايمەن، مەن بۇ جەريانى باشقا جايلاردىكى يەرلىك خەلقنى تىنچلاندۇرۇش ۋە يوقىتىش ئۇسۇللىرىدا مۇستەملىكىچىلىك جەريانلىرى بىلەن ئوخشاش تەرەپلىرىنى گەۋدىلەندۈرۈش ئۈچۈن شۇنداق دەپ ئاتىدىم[3]. ھالبۇكى، مەن تەكىتلەيمەن-كى بۇ ئاتالغۇنى ئىشلىتىشىم بۇ خىل ھەرىكەتلەرنىڭ خەلقئارا قانۇن تەرىپىدىن «ئىرقىي قىرغىنچىلىق» سالاھىيىتىگە ئىگە ياكى ئەمەسلىكىنى ئوتتۇرىغا قويۇشنى مەقسەت قىلىش ئەمەس، مەن ئۇ قارارنى قانۇن مۇتەخەسسىسلىرىگە قالدۇرىمەن.

مېنىڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى دىكى ئۇيغۇر ۋە باشقا تۈرك مۇسۇلمان خەلقلىرىغا يۈز بېرىۋاتقان ئىشلارنى «مەدەنىيەت قىرغىنچىلىقى» دەپ سۈپەتلىشىم، جۇڭگو دۆلىتىنىڭ 2017-يىلدىن بۇيانقى ھەرىكىتى ۋە ئارقا كۆرۈنۈشىنى تەھلىل قىلىشىمدىن بارلىققا كەلگەن. بۇ ھەرىكەتلەر باستۇرۇش سىياسىتىنىڭ ئىختىيارىي شەكلىدە ئەمەلىيلىشىشىدىن چوڭقۇر. بەلكى ئۇلار بىر يۈرۈش مۇرەككەپ سىياسەتلەرنى شەكىللەندۈرۈپ، ئۇيغۇرلارنىڭ مىللەت تۈيغۇسىنى يوقىتىۋاتىدۇ. ئۇلار ئېلىپ بېرىلىۋاتقان مەزمۇن، خىتاينىڭ ئۇيغۇر ۋە باشقا تۈرك مۇسۇلمان خەلقلارنىڭ ئۆز ۋەتىنى دەپ قارايدىغان زېمىنىنى مۇستەملىكە قىلىشى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى بۇ رايوننى خەنزۇلار كۆپ سانلىقنى ئىگىلەيدىغان زامانىۋى جۇڭگونىڭ ئومۇمىي قىسمىغا ئايلاندۇرۇشنى خالايدۇ، ھەمدە بۇ يەردىكى يەرلىك ئاھالىلەرنى ئەڭ ياخشى بولغاندا بۇ جەريانغا ئارتۇقچە، ئەڭ ناچار بولغاندا چوقۇم چىقىرىۋېتىشكە تېگىشلىك بىر توسالغۇ دەپ قارايدۇ.

ئەپسۇسلىنارلىقى شۇكى، مۇستەملىكىچىلەر ئادەتتە مەدەنىيەت قىرغىنچىلىقىنىڭ نىشانىنى ئوچۇق بايان قىلمايدۇ. بەلكى ئۇلار ئەمەلىي نىيەتىنى سىلىقلاشتۇرۇپ سۆزلەش بىلەن بىللە، باشقىلارغا تېخىمۇ يېقىشلىق بىر شەكىلدە مەقسەتلىرىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. 19 19-ئەسىردىكى ياۋروپا مۇستەملىكىچىلىكىدە، مەدەنىيەت قىرغىنچىلىقى ھەمىشە «ۋەھشىيلەر» گە ئەۋزەل مەدەنىيەت ئېلىپ كەلگەن «مەدەنىيەت بۇرچى» دەپ ئاقلانغان. ئۇنىڭدىن باشقا، ئۇ كۆچمەنلەرنى يەرلىك خەلقلەرنىڭ «ۋەھشىي» خاراكتېرىدىن قوغداشنى باھانە قىلىپ ئورۇنلۇق بولدى. جۇڭگوغا قارايدىغان بولساق، دۆلەت XUAR نىڭ يەرلىك خەلقلەرگە قاراتقان ھەرىكىتى 21-ئەسىرگە ماسلاشتۇرۇلغان ناھايىتى ئوخشىشىپ كېتىدىغان ئۇتۇقنى ئىشلىتىش بولۇپ - نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش ۋە تېرورلۇققا قارشى تۇرۇش باھانىلەرنى ئىشلىتىدۇ. ھالبۇكى، دۆلەتنىڭ بۇ رايوننىڭ تەرەققىيات ۋە ئولتۇراقلىشىشتىكى مۇددىئاسىنى نەزەردە تۇتقاندا، ئەمەلىي نىشانىنىڭ XUAR دىكى يەرلىك خەلقلەرنى چىقىرىپ تاشلاپ، ئەمەلىيەتتە ئۇلار ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىدىكى باشقىلار ئۈچۈن تەرەققىيات يولىغا مېڭىش مەقسەتى ئېنىق كۆرۈلىدۇ.

---

[1] رافائىل لېمكىن، *ئىشغال قىلىنغان ياۋروپادىكى ئوق ھۆكۈمرانلىقى: ئىشغالىيەت قانۇنى، ھۆكۈمەتنىڭ ئانالىزى، تۈلەم تەكلىپلىرى* (نيۇ-يورك: كولۇمبىيە ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى، 1944-يىل) 79-بەت.

[2] يۇقىرىدىكىگە ئوخشاش.

[3] لېئورا بىلسكىي ۋە رەيچېل كلاگبۇرن، «مەدەنىيەت قىرغىنچىلىقىنىڭ قايتىپ كېلىشى؟»، *ياۋروپا خەلقئارا قانۇن ژۇرنىلى*، 29: 2 (2018)، 373-396 ؛ روبېرت ۋان كرىكېن، «مەدەنىيەت قىرغىنچىلىقىنى قايتا ئويلىنىش: يەرلىك باللارنى يۆتكەش ۋە كۆچمەنلەر-مۇستەملىكە دۆلىتىنىڭ شەكىللىنىشى»، *ئوكيانىيە*، 75: 2 (2004)، 125-151 ؛ دامېن شورت، «مەدەنىيەت قىرغىنچىلىقى ۋە يەرلىك خەلقلەر: جەمئىيەتشۇناسلىق ئۇسۇلى»، *خەلقئارا كىشىلىك ھوقۇق ژۇرنىلى*، 14: 6 (2010)، 833-848 ؛ لىندزي كىڭستون: «كىملىكنى يوقىتىش: مەدەنىيەت ئىرقىي قىرغىنچىلىقى ۋە يەرلىك خەلقلەر»، *كىشىلىك ھوقۇق ژورنىلى*، 14: 1 (2015)، 63-83.